

Prof. dr hab. Adam Olejniczak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Alicji Adamczyk-Jędról „Wierzycielski obowiązek współdziałania z dłużnikiem i konsekwencje prawne jego naruszenia”,

Wrocław 2025, stron 547,

przygotowanej pod kierunkiem prof. dra hab. Piotra Machnikowskiego

1. Temat rozprawy

Przedmiotem dysertacji jest doniosła i budząca rozmaite wątpliwości o charakterze teoretycznym i praktycznym problematyka obowiązku współdziałania wierzyciela z dłużnikiem przy wykonaniu zobowiązania. Nie budzi wątpliwości doniosłość teoretyczna w obszarze prawa prywatnego zagadnienia treści stosunku obligacyjnego oraz sankcjonowania naruszeń obowiązków spoczywających na jego stronach, a ocenę tę wyraża polskie i zagraniczne piśmiennictwo. Należy także zauważyć, że mimo wielu wypowiedzi doktryny prawniczej i orzecznictwa, polska literatura cywilistyczna nie jest bogata w monograficzne opracowania poświęcone wyłącznie obowiązkowi wierzyciela współdziałania z dłużnikiem przy wykonaniu zobowiązania. Jednocześnie nie można mieć żadnych zastrzeżeń do praktycznych walorów wybranego tematu rozprawy doktorskiej, a zjawisko komplikowania się obrotu gospodarczego w gospodarce rynkowej sprawia, że rośnie znaczenie optymalnych rozstrzygnięć nie tylko w przedmiocie treści tego obowiązku, lecz także skutków jego naruszenia.

W konsekwencji należy pogratulować Doktorantce i jej Promotorowi wyboru tematu rozprawy doktorskiej, który spełnia podstawową przesłankę formułowaną w tym względzie, a więc dotyczy zjawiska stanowiącego problem badawczy, a wartością dodaną jest jego prawno-ekonomiczne znaczenie.

2. Układ rozprawy.

Treść opracowania mieści się w temacie oznaczonym w tytule dysertacji, natomiast można mieć pewne uwagi co do nadania jej odpowiedniej struktury.

Doktorantka podzieliła pracę na 4 rozdziały. Rozdział I, Obowiązek współdziałania wierzyciela z dłużnikiem w prawodawstwie obcym. Rozdział II, Wierzycielski obowiązek współdziałania w aktach modelowych i prawie ponadnarodowym. Rozdział III, Wierzycielski obowiązek współdziałania w prawie polskim w ujęciu historycznym. Rozdział IV, Wierzycielski obowiązek współdziałania w prawie polskim *de lege lata*. Rozprawę uzupełniają: Spis treści, Wykaz skrótów, Wprowadzenie i Zakończenie oraz Wykaz literatury i Wykaz orzecznictwa.

Analiza podziału pracy na rozdziały i jej kompletności pozwala zauważyć, że Doktorantka umiejętnie wprowadza kolejne zagadnienia poddawane analizie. Natomiast wątpliwości budzi ujęcie całej, obszernej materii tylko w 4 rozdziały, z których ostatni obejmuje ponad 60% ich łącznej objętości, a pierwszy punkt w tym rozdziale liczy ponad 180 stron. W konsekwencji Autorka została zmuszona do wprowadzania nadzwyczaj głębokich podziałów wewnętrznych, a nadając odrębną dla każdego rozdziału numerację poszczególnym ich fragmentom utrudniła czytelnikowi w sposób nadzwyczaj skuteczny „poruszanie się” po rozprawie w czasie jej lektury. Tymczasem w pełni uzasadnione byłoby wyróżnienie odrębnego rozdziału poświęconego skutkom naruszenia ogólnego wierzycielskiego obowiązku współdziałania (ponad 100 stron!) oraz kolejnego rozdziału obejmującego szczególny i umowny obowiązek współdziałania. Nadzwyczaj syntetyczne zakończenie mogłoby zostać zastąpione obszerniejszym podsumowaniem, które byłoby odpowiedniejsze dla tak wnikliwej rozprawy, a powyższe uwagi mogą się przydać podczas prac nad jej publikacją - recenzowane dzieło w pełni na nią zasługuje.

3. Warsztat naukowy.

Satysfakcjonuje sposób przygotowania rozprawy pod względem warsztatowym. Dojrzałość metodologiczna Doktorantki ujawnia się wyraźnie w całości opracowania. Autorka umiejętnie prowadzi rozważania, w których odpowiednio zostały rozłożone proporcje między warstwą sprawozdawczą, analityczną i wnioskami. W warstwie sprawozdawczej należy docenić, że Doktorantka bardzo umiejętnie i starannie dochodzi do źródeł przywoływanych poglądów czy koncepcji. Jednocześnie na podkreślenie zasługuje formułowanie podsumowań cząstkowych (mogłoby być ich więcej!) - pomagają one czytelnikowi potwierdzić, że

prowadzony wywód rozumie zgodnie z autorskim przekazem i dowodzą umiejętności syntetycznego formułowania myśli.

Autorka na stronach Wprowadzenia bardzo szeroko, szczegółowo określa przedmiot badań i doprecyzowuje ich zakres. Jej wstępne uwagi zawierają dobre uzasadnienie dla przyjętych ram pracy, co zawsze stanowi spełnienie progowego warunku dla sukcesu badawczego. Ta pozytywna ocena dotyczy także uzasadnienia przedmiotu analiz komparatystycznych (s. 27), skoncentrowanych na kilku dobrze wybranych porządkach prawnych oraz rozwiązaniach zawartych w aktach modelowych (zwłaszcza w DCFR) i prawie ponadnarodowym. Należy w tym miejscu podkreślić wartość tych rozważań, które nie ograniczyły się do prezentacji regulacji normatywnych, jak to niekiedy bywa w pracach naukowych, ale ujawnione przez Doktorantkę rozwiązania zostały wielokrotnie w pracy poddane ocenie i także wykorzystane podczas wykładni przepisów prawa polskiego oraz przy formułowaniu wniosków w odniesieniu do możliwości nadania im lepszej treści przez ustawodawcę.

Podobnie do ściśle zdefiniowanego przedmiotu analiz, określony został cel przygotowania rozprawy. Autorka postawiła sobie nie tylko zadanie ustalenia treści i charakteru wierzycielskiego obowiązku współdziałania oraz skutków jego naruszenia, ale już na wstępie rozważań wskazała, że chciałaby zmienić sposób postrzegania pozycji dłużnika w stosunku zobowiązaniowym, waloryzując ją. Rozprawa ma zatem udzielić odpowiedzi na pytanie „czy w świetle obowiązujących przepisów prawa oraz relewantnych poglądów doktryny i orzecznictwa interes dłużnika w spełnieniu świadczenia jest dostatecznie chroniony” (s. 26).

Niewątpliwie w pracy dołożono starań, aby wskazane cele osiągnąć. Podkreślić należy wysiłek w kierunku posłużenia się precyzyjną siatką pojęciową, za pomocą której możliwe było udzielenie odpowiedzi na postawione zadania. Z uznaniem dostrzegam znajomość i zastosowanie w praktyce rozstrzygnięć interpretacyjnych stanowiących cenny dorobek polskich i zagranicznych cywilistów, a odnoszących się nie tylko do podstawowych konstrukcji prawa zobowiązań, ale ogólnej teorii prawa (np. wykorzystanej dla poprawnie prowadzonej analizy relacji *lex generalis - lex specialis*, zakończonej trafnymi wnioskami co do przedmiotu materii - stosunku art. 639 i 640 k.c. do art. 486 k.c. (s. 452).

Doceniam zastosowane w rozprawie metody badawcze i logikę konsekwentnie prowadzonych wywodów.

Autorka wykazuje się dobrą znajomością i zrozumieniem źródeł prawa, dobrze rekonstruuje funkcjonujące w praktyce bogactwo stosunków zobowiązaniowych. Materiał źródłowy, zarówno normatywny, doktrynalny i orzecznicy (bogaty i dobrze wykorzystany w argumentacji), w pełni satysfakcjonuje oraz jest bardzo poprawnie udokumentowany, w przypisach i końcowej bibliografii. Bogactwo wykorzystanych lektur dokumentowanych przypisami świadczy o erudycji badacza, stanowi dowód jego wysiłku intelektualnego w fazie przygotowania opracowania, co jest przecież jednym z podstawowych celów, jakim praca doktorska ma służyć.

W podsumowaniu oceny warsztatu naukowego, jaki ujawnia opiniowana rozprawa, można stwierdzić, że Autorka starannie przemyślała podjęte zadanie badawcze, stworzyła dojrzałą koncepcję pracy, a następnie konsekwentnie i udatnie ją realizowała.

4. Ocena tez rozprawy.

Nasz system prawny przyznaje dłużnikowi niewystarczającą ochronę na wypadek niewspółdziałania z nim wierzyciela przy wykonaniu zobowiązania. Aksjologia uzasadniająca wierzycielski obowiązek współdziałania w dłużnikiem wskazuje, że w przypadku naruszenia wierzycielskich powinności, to dłużnik – jako ten, który dotrzymuje słowa i chce wykonać zobowiązanie – powinien być traktowany preferencyjnie. *De lege ferenda* reżim odpowiedzialności kontraktowej powinien być wspólny wierzycielowi oraz dłużnikowi, ponieważ każda ze stron zobowiązania powinna odpowiadać za nieosiągnięcie jego celu na takich samych zasadach (por. s. 501-503). Tak można by streścić główną myśl pracy, chociaż Autorka nie wskazuje hipotezy badawczej, nie formułuje w rozprawie jednej (czy podstawowej) tezy, wokół której wznosiłaby argumentację, a raczej przedstawia szereg przemyśleń i twierdzeń na temat poszczególnych, analizowanych zagadnień. Twórczy, oryginalny charakter mają te ustalenia, które w sposób udany porządkują dotychczasowe sądy, a zwłaszcza gdy sięgając do instrumentarium naukowego Doktorantka poważnie wzbogaca lub modyfikuje argumentację na rzecz określonej interpretacji tekstu normatywnego. Jest w pracy takich myśli wiele i niewątpliwie warstwa merytoryczna rozprawy stoi na wysokim poziomie, satysfakcjonując czytelnika starannie, logicznie prowadzoną argumentacją.

Problemem recenzenta jest okoliczność, że w zasadzie akceptuję zdecydowaną większość wniosków, które są formułowane w rozprawie jako rezultaty analiz tam zawartych. Może nieco uwiera mnie zbyt mocne i częste podkreślanie konieczności wzmocnienia pozycji dłużnika w

stosunku obligacyjnym, ponieważ nadal uważam, że zobowiązanie służy realizacji interesu wierzyciela, a jego obowiązek współdziałania z dłużnikiem jest wyłącznie konsekwencją potrzeby stworzenia optymalnych warunków do osiągnięcia celu, czyli wykonania zobowiązania. Autorka ten pogląd zdaje się akceptować, stwierdzając wprost, że „Obowiązki wierzycielskie to zaś takie, które zostały nałożone na wierzyciela przede wszystkim w jego własnym interesie” (s. 432). Postulat więc, aby w XXI wieku odejść od postrzegania wierzyciela jako pana i władcy, a dłużnika – jako jego sługi (s. 296) brzmi efektownie, ale chyba cel tego wezwania został już osiągnięty (w każdym razie nawet w dłużniku należy dostrzec człowieka!).

Bardzo słusznie więc Autorka uważa, że wierzyciela - za niewykonanie jego wierzycielskich obowiązków - należy sankcjonować, podobnie jak system prawny czyni to w przypadku naruszenia zobowiązania przez dłużnika. Stąd uzasadnione są zawarte w dysertacji postulaty pewnej korekty, w płaszczyźnie interpretacyjnej i nawet legislacyjnej, skutków naruszenia wierzycielskiego obowiązku współdziałania z dłużnikiem. Autorka formułuje je po wcześniejszych ustaleniach co do treści (s. 223 i n.) oraz charakteru (s. 272 i n.) wierzycielskiego obowiązku współdziałania, umiejętnie budując argumentację w oparciu o materiał źródłowy, w tym wyniki wcześniejszych analiz innych badaczy. Przykładem jest jej akceptacja trafnej tezy sformułowanej przez I. Karasek-Wojciechowicz, że wierzyciel obciąża obowiązek ułatwienia dłużnikowi wykonania zobowiązania wyłącznie w przypadku, gdyby tylko on mógł uczynić względniejszym dla dłużnika wykonanie zobowiązania, a jednocześnie pomoc dłużnikowi nie byłaby dla niego kłopotliwa (s. 250). Teza uzupełniona własną refleksją Doktorantki, która dostrzegła możliwość powinności wierzyciela ułatwienia dłużnikowi wykonania zobowiązania także w przypadku, gdy wprawdzie dana okoliczność nie leży w sferze wyłącznej wierzyciela, ale wierzyciel podejmując się udziału w wykonaniu poniósłby koszty nieproporcjonalnie niższe od dłużnika.

Spośród ogromnej liczby tez zawartych w rozprawie wskazuję tylko kilka, podkreślając ich trafność i akceptację dla formułowanych przez Autorkę uzasadnień.

Analiza dotycząca sposobu wykonania wierzycielskiego obowiązku współdziałania prowadzi Doktorantkę do trafnych ustaleń co do zastosowania także w tym przypadku reguł należytej staranności (s. 298 i n., zwłaszcza s. 302).

Po bardzo skrupulatnej analizie zwłoki wierzyciela (s. 303 i n.) i wobec braku silnych argumentów za określeniem zasady odpowiedzialności za naruszenie wierzycielskiego

obowiązku współdziałania w obowiązującym systemie prawnym, Autorka trafnie opowiada się za zasadą winy jako ogólną zasadą odpowiedzialności i w konsekwencji stwierdza, że wierzyciel odpowiada na takich samych zasadach, na których oparta jest odpowiedzialność dłużnika (zastosowanie art. 486 k.c. w zw. z art. 471 k.c.). W innych przypadkach naruszenia wierzycielskiego obowiązku współdziałania - wskazuje jako podstawę odpowiedzialności art. 354 § 2 w zw. z stosowanym w drodze analogii art. 471 k.c. (s. 371).

Podzielam wniosek o braku uzasadnienia dla obowiązku płatności odsetek kapitałowych przez dłużnika w okresie zwłoki wierzyciela, skoro stanowią one uszczerbek majątkowy dłużnika spowodowany brakiem współdziałania wierzyciela (s. 378/379).

Rozprawa zawiera bardzo pogłębioną analizę, uwzględniającą rozwiązania stosowane w innych systemach prawnych, w przedmiocie prawa odstąpienia od umowy jako reakcji systemu prawnego na zwłokę wierzyciela. Trudno nie podzielić wniosków, mimo wzbogacenia Kodeksu o art. 492¹, odnośnie do zastosowania art. 491 k.c. w przypadku niewspółdziałania wierzyciela z dłużnikiem (s. 401-403) oraz dopuszczalności zastosowania drogą *analogii legis* art. 639 i 640 k.c. przy braku współdziałania wierzyciela uprawnionego do świadczenia z umowy o roboty budowlane (s. 463).

Co do szczególnego wierzycielskiego obowiązku współdziałania, to w przypadku obowiązku odbioru rzeczy sprzedanej (moim zdaniem nie należy on do przedmiotowo istotnych elementów umowy sprzedaży - odmiennie w rozprawie, s. 472), Autorka trafnie stwierdza, że dłużniczy charakter tego obowiązku należy rozważyć w tych przypadkach, gdy brak odbioru przedmiotu świadczenia grozi dłużnikowi szkodą (s. 415).

Natomiast za nieszczególnie udaną uznaję niewielką część rozprawy poświęconą rozstrzygnięciu o względnie albo bezwzględnie wiążącym charakterze unormowania wierzycielskiego obowiązku współdziałania określonego w art. 354 § 2 k.c. Akurat ten fragment dysertacji w zasadzie pozbawiony jest głębszej refleksji nad odpowiednim kryterium ocennym. Zwłaszcza dosyć niespójna jest argumentacja poświęcona możliwości całkowitego wyłączenia obowiązku współdziałania (s. 468 – 469), która jednak – szczęśliwie – prowadzi Doktorantkę do ustalenia dopuszczalności uchylenia przez strony umowy tego obowiązku (s. 470). Jeżeli bowiem formułujemy dla takiego postanowienia umownego pewne „warunki brzegowe”, to wcześniej konieczne było stwierdzenie względnie wiążącego charakteru art. 354

§ 2 k.c., ponieważ przy normie bezwzględnie wiążącej nawet bardzo wąsko określone odstępstwa nie są możliwe.

Docenić należy analizę i dobrze uargumentowane wnioski w przedmiocie charakteru prawnego umownego obowiązku współdziałania (s. 494 i n.). Podzielałam stanowisko o dopuszczalności zastrzeżenia kary umownej na wypadek braku obowiązku współdziałania wierzyciela z dłużnikiem, określonego w kontrakcie, przy czym wykładnia oświadczeń woli stron może prowadzić do uznania, że chodzi o obowiązek dłużniczy (s. 492-493).

Sądzę, że bardzo bogata w ustalenia warstwa merytoryczna rozprawy zasługiwała na nieco bardziej rozbudowane podsumowanie, niż zawarte na końcowych 3,5 stronach.

5. Ocena strony formalnej.

Forma została nadana rozprawie starannie – praca w pełni odpowiada przyjętym standardom w zakresie naukowego warsztatu pisarskiego i redakcyjnego.

Jeżeli pominąć pewną skłonność Autorki do powtórzeń, to warstwa pisarska rozprawy jest na wysokim poziomie. Doktorantka opanowała trudną technikę poprawnego pisania pracy naukowej i językowe drobne uchybienia, niezręczności i błędy zdarzają się wyjątkowo, okazjonalnie. Wyłącznie tytułem przykładu: - w nazwie Kodeks cywilny, drugi wyraz błędnie dużą literą, na s. 281; - sporadycznie można dostrzec korektorskie niedociągnięcia, jak brak pojedynczej litery w niektórych wyrazach (np. kontakt, zamiast kontrakt, na s. 282), czy niewłaściwy wyraz (np. jest „do depozytu”, powinno być „z depozytu”, s. 339, przypis 1486). Zwracam też uwagę, że przymiotnik w orzeczeniu imiennym powinien występować w mianowniku – zamiast więc „dopuszczalnym jest” (s. 470) - „dopuszczalne jest”.

Strona redakcyjna rozprawy odznacza się również dobrym poziomem, pomijając krytykowaną już przeze mnie wcześniej jej strukturę, z bardzo głębokimi podziałami wewnętrznymi poszczególnych rozdziałów. Ich numeracja wewnętrzna, odrębna dla każdego rozdziału, jest tak skomplikowana, że zgubiła się kilka krotnie sama Autorka (*vide*: w rozdziale I numeracja podziału wewnętrznego pkt 2.5.2.3., a w rozdziale IV – podziału pkt 1.2.1.2.3.3., pkt 1.3.2.4. i pkt 1.3.2.6.).

Dokumentacja źródeł jest pełna, a typowe uchybienia redaktorskie są nieliczne (jak np. brak przypisu nr 1599, czy naruszenie kolejności alfabetycznej w bibliografii pod literą „G”).

6. Konkluzja.

Przedstawione oceny pozwalają stwierdzić, że Autorka dokonała wnikliwej analizy obowiązku wierzyciela współdziałania z dłużnikiem przy wykonaniu zobowiązania. Dysertacja zawiera ustalenia obejmujące treść i skutki naruszenia tego obowiązku przez wierzyciela określone w polskim porządku prawnym; jednocześnie analizy kilku wybranych obcych systemów normatywnych oraz prawa ponadnarodowego i aktów modelowych przysłużyły się procesowi interpretacji oraz wzbogaciły uwagi formułowane w przedmiocie stosowania obowiązującego prawa oraz *de lege ferenda*. Recenzowana rozprawa w pełni uwzględnia dotychczas wyrażane poglądy przedstawicieli nauki prawa i judykatury oraz zawiera należycie uargumentowane własne stanowisko Autorki.

Rozprawa ujawnia bardzo dobre kompetencje badawcze Doktorantki, jej umiejętności warsztatowe i zdolności twórcze, które wzbogacone o niewątpliwy takt polemiczny wskazują na jej dojrzałość do samodzielnej pracy badawczej. Dysertacja spełnia warunki pracy naukowej, wyjaśniając głębiej niż dotąd czyniono to w literaturze, wiele problemów związanych z obowiązującą w prawie prywatnym regulacją obowiązku wykonania zobowiązania przy udziale obu stron stosunku obligacyjnego.

Zważywszy treść rozprawy, która stanowi wartościowe studium poświęcone złożonej konstrukcji prawnej, o istotnym znaczeniu dla obrotu cywilnoprawnego – wnoszę o jej wyróżnienie.

Dokonana wyżej ocena recenzowanej pracy pozwala sformułować tezę, że w pełni odpowiada ona wymogom stawianym rozprawom doktorskim, prezentując ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie nauki prawne oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a jej przedmiotem jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, tekst jednolity z dnia 11 września 2024 r., Dz.U. z 2024 r. poz. 1571).

Tym samym recenzowana rozprawa stanowi podstawę dla dalszych etapów przewodu doktorskiego w sprawie nadania Pani mgr Alicji Adamczyk-Jędról stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki prawne.

Poznań, dnia 30 listopada 2025 r.

